

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 316.4.063.3-053.6:331.548(045)

**ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ТА
ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В НОВИХ
СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ**

Кравченко Антон, інженер з охорони праці, аспірант кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
ORCID 0000-0001-9627-8952
E-mail: carshine@ukr.net

Какадій Валентина, аспірантка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
ORCID 0000-0002-6660-3133
E-mail: vkakadij@gmail.com

Нечитайло Юлія, психолог, викладач Балаклійського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, аспірантка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
ORCID 0000-0002-5752-103X
E-mail: ylichanechetajlo87@gmail.com

Статтю присвячено актуальним проблемам упровадження гендерно чутливого підходу у закладах загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти як основи забезпечення якості освітніх послуг із профорієнтації та професіоналізації особистості. Оприлюднено результати гендерного аудиту освітнього середовища різних ланок освіти. Показано гендерні стереотипи, які заважають професійному самовизначенню дівчат і хлопців. Розроблено практичні рекомендації щодо оптимізації просторово-організаційних умов закладів освіти та забезпечення освітніх послуг у процесі профорієнтації учнівства та студентства.

Ключові слова: гендерно чутливий підхід, середовище закладів освіти, гендерний аудит, професійна орієнтація, професіоналізація, гендерні стереотипи.

***GENDER-SENSITIVE APPROACH AS A BASIS FOR QUALITY
ASSURANCE OF EDUCATIONAL SERVICES FOR CAREER GUIDANCE
AND PROFESSIONALIZATION OF STUDENT YOUTH IN NEW SOCIO-
CULTURAL CONDITIONS***

Kravchenko Anton, PhD student, Department of Social Work of the Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy of Kharkiv Regional Council
ORCID 0000-0001-9627-8952
E-mail: carshine@ukr.net

Kakadii Valentyna, PhD student of Department of Social Work of the Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy of Kharkiv Regional Council
ORCID 0000-0002-6660-3133
E-mail: vkakadij@gmail.com

Nechytailo Julia, Psychologist, Lecturer of Balakliy Pedagogical College of Communal Institution the Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy of Kharkiv Regional Council, PhD of Department of Social Work of the Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy of Kharkiv Regional Council
ORCID 0000-0002-5752-103X
E-mail: ylichanechetajlo87@gmail.com

The article examines the problem of creating a comprehensive gender-sensitive educational space in the general secondary, vocational pre-higher, and higher education institutions in terms of finding ways to improve the quality of educational services for career guidance and professionalization of individuals in the new socio-cultural situation in modern Ukrainian society.

The main provisions of the article reflect progressive ideas of international organizations and the requirements of Ukrainian legislation on equal rights and opportunities for men and women in all areas of human life, especially in education.

The purpose of the article is to conduct a gender analysis of spatial and organizational conditions of educational institutions of different levels and substantiate a possibility of introducing a gender-sensitive approach in the general secondary, vocational pre-higher, and higher education institutions as a basis for quality assurance and professionalization of students.

The study uses a comprehensive methodology of gender audit of educational institutions, which includes analysis of scientific and practical, as well as instructional and methodology literature, documents on the organization of educational process, questionnaires for teachers, monitoring of pedagogical communication, interviews with education providers and students, and preparation of a report and recommendations for improving the quality of the educational environment in terms of career guidance and professionalization of adolescents and youth.

The results of the gender audit of educational institutions at various levels prove the link between a non-discriminatory environment and the efficiency of preparation of adolescents and youth for conscious and balanced professional choices. They show

continuity of each level of education in the creation and cementing of gender stereotypes about social roles and division of professions by gender, which hinders successful professional self-determination of girls and boys; specific typical educational cases with latent discrimination and the reasons that cause lowering of the potential in students of both genders are presented.

It is determined that the creation of gender-sensitive educational space promotes the development of critical thinking of adolescents and youth, rethinking and destruction of gender stereotypes in all participants of the educational process, their motivation for creative and innovative activities, their readiness to accept new ideas, and efficient career guidance. Practical recommendations for optimizing spatial and organizational conditions of educational institutions and providing educational services in the process of career guidance of school and college students have been developed.

Keywords: *gender-sensitive approach, the environment of establishments of education, gender audit, professional orientation, professionalization, gender stereotypes.*

Постановка проблеми. Нині в умовах істотних змін соціокультурної ситуації в Україні актуалізується питання запровадження в різних інституціях суспільства гендерно чутливого підходу задля забезпечення та реалізації принципів соціальної справедливості, гендерної рівності, демократичності, підтримання сталого розвитку громадянського суспільства.

Посилаючись на ідеї вітчизняних учених (Т. Дороніна, Т. Голованова, О. Кікінежді, В. Кравець, Н. Кутова, І. Мунтян, Н. Гендерник, С. Матюшкова, М. Поливянна, О. Шнирова, Л. Шолохова, Т. Дрожжина, О. Малахова, О. Марущенко, Я. Салахова, В. Селіваненко та ін.), гендерночутливий підхід у соціальній та освітній сферах розуміємо як професійну взаємодію з людиною, незалежно від статі, з орієнтацією у процесі надання послуг (освітніх, соціальних) на усунення бар'єрів для особистісного розвитку, соціальне виховання та соціальну допомогу через вивчення та роботу з наявними у людини, її оточення, суспільства в цілому неконструктивними гендерними стереотипами, статеворольовими патернами, що спричиняють поляризацію жіночих і чоловічих ролей задля пом'якшення їх тиску на соціалізацію та розвиток особистості.

Гендерно чутливий підхід в освіті дозволяє подолати руйнівну дію гендерних стереотипів на вибір молоді людиною життєвого шляху, переглянути їх значення у процесі соціалізації дітей та молоді, зокрема під час професійної орієнтації та оволодіння професією у нових соціокультурних умовах. Такі умови характеризуються все більшою руйнацією штучних застарілих соціальних бар'єрів між традиційно «жіночими» і «чоловічими» професійними галузями.

Україна зробила у 2017 році важливий крок до гендерної рівності, скасувавши розподіл професій на «жіночі» і «чоловічі», відкривши доступ жінкам до 450 раніше заборонених професій, серед яких ливарні роботи, професії чорної і кольорової металургії, професії електротехнічного виробництва, тютюново-махоркового і ферментаційного виробництва, цивільної та військової оборони тощо. Залучення жінок до цих сфер безпосередньо взаємопов'язане з покращенням умов виробництва, що стосується як працівниць, так і працівників. Разом із цим чоловіки все частіше обирають професії, пов'язані з вихованням дітей, реалізуються у сфері б'юті-послуг тощо.

Відповідно, головною тенденцією професіоналізації молоді стає підтримка індивідуальності людини, її волі до вибору шляхів самореалізації, які знаходяться поза статевою належністю. На жаль, сьогодні застарілі гендерні стереотипи, що заважають цілісно розвиватися особистості, все ж залишаються доволі стійким негативним чинником професійної орієнтації старшокласників та професіоналізації молоді в Україні, що часто зумовлює помилковий професійний вибір та зменшує можливості молоді людини щодо самореалізації у професійній сфері. Насамперед, це пояснюється недостатнім рівнем обґрунтованості самої концепції гендерно чутливого підходу до професійної орієнтації та професіоналізації молоді в Україні, а також недостатньою розробленістю механізмів запровадження гендерного підходу у роботу сучасних закладів освіти.

У сучасному українському суспільстві відбуваються глибинні якісні зміни, які супроводжують перехід до суспільства сталого розвитку, у якому визначальними якостями працюючої людини, незалежно від гендерної належності, стають знання, творчість, професіоналізм, вміння критично мислити та навчатися протягом життя, адже тепер людський капітал стає провідним. Про увагу системи освіти до таких змін свідчить, зокрема, запровадження у закладах загальної середньої освіти посад кар'єрних радників, які проводитимуть профорієнтаційні заходи, здійснюватимуть професійне консультування, допомагатимуть старшокласникам обрати професію у світі, що змінюється. Необхідність у фахівцях, місія яких полягає у сприянні профорієнтації та подальшому професійному становленню особистості, спостерігається не лише у школі, а й у закладах фахової передвищої та вищої освіти. У цих ланках для розв'язання проблем професіоналізації учнівської і студентської молоді створюються спеціальні відділи професійної орієнтації та працевлаштування, у яких, до речі, робота кар'єрного радника також може бути дуже корисною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для світової спільноти гендер є пріоритетною науково-практичною проблемою, адже йдеться про один із основних правових пріоритетів людини – рівність прав і можливостей чоловіків і жінок у всіх сферах людського життя. Виходячи з цього, гендерні ідеї є визначальними дослідницькими орієнтирами не лише для окремих учених чи наукових лабораторій, а насамперед для міжнародних правозахисних організацій і структур, що визначають основні правозахисні тренди світового розвитку.

Так, на Саміті Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку світові лідери затвердили комплекс Цілей сталого розвитку до 2030 року, серед яких – сприяння і розширення прав та можливостей жінок. Тому спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) просуває ідеї поваги до прав і основних свобод людини та усіяко підтримує досягнення Цілей сталого розвитку. Завдяки Рамковій програмі «Освіта 2030» упроваджуються й такі цілі: а) «Освіта», метою якої є забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти і сприяння можливостям навчання впродовж усього життя для всіх; б) «Гендерна рівність», яка допомагає розв'язати питання досягнення гендерної рівності та розширення можливостей усіх жінок та дівчат [1].

Також ще одним базовим міжнародним документом у сфері гендерної рівності є Стратегія з гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки, у якій закріплено стратегічні цілі, зокрема, запобігання гендерним стереотипам й реалізації стратегії досягнення гендерної рівності в усіх політиках та заходах [33].

Крім того, лідери країн Групи семи (G7) на саміті в місті Біарріц (Франція) 25 серпня 2019 року заснували «Партнерство Біарріц». Країни, які приєдналися до цього партнерства, взяли на себе зобов'язання щодо досягнення рівності жінок і чоловіків. Україна також долучилася до «Партнерства Біарріц» та підготувала й затвердила відповідний План заходів. Зокрема, для реалізації зобов'язання наскрізної інтеграції гендерного компонента в освітній процес розроблено такі дієві і важливі заходи – «запровадження обов'язкової антидискримінаційної експертизи всього освітнього контенту» та «гендерний аудит закладів освіти» [24].

Та щоб гендерні принципи стали світоглядним фундаментом суспільного життя, необхідно інтегрувати їх у повсякденну діяльність усіх сфер, зокрема – в освіту. Тому надзвичайно важливою є діяльність науковців, освітян, громадських організацій, гендерних центрів та студій з питань гендерних досліджень, гендерної просвіти та гендерного підходу в освіті, а саме вивчення, аналіз і впровадження гендерно чутливих технологій викладання, прийомів і методів, шляхів і способів створення гендерно чутливого освітнього простору для здобувачів освіти (учнівства та студентства).

Слід відзначити, що у багатьох країнах проблема гендерної нерівності та шляхи її подолання у сфері освіти є предметом численних досліджень учених. Вивчаються теоретико-методологічні засади гендерної й феміністської педагогіки, шляхи впровадження гендерної складової у заклади освіти, формування гендерної культури у школярів і студентів/-ок та подолання гендерних стереотипів.

У цілому питання гендерних стереотипів є досить дослідженим за кордоном; серед зарубіжних дослідників – М. Calvanese (гендерні стереотипи у початковій школі [5]), Р. Campbell (гендерна рівність учителів та гендерні відмінності між дівчатами і хлопцями), М. Favara (вплив гендерних стереотипів на професійний вибір учнів), С. Grey (соціальна конструкція статі та сексуальності, гендерні імперативи для жінок), А. Ifegbesan (гендерно-стереотипні переконання та сприйняття вчителів загальноосвітніх шкіл), М. Sadker (диференційоване ставлення до дівчат і хлопців у школі та до яких наслідків це призводить), J. Tiedemann (гендерні стереотипи та математичні здібності), М. White (імпліцитні та явні професійні гендерні стереотипи).

Подібні розвідки дозволяють реально вплинути на проблему гендерного дисбалансу у суспільстві. Так, на формування концепції гендерного виховання учнів і учениць у закладах загальної середньої освіти Канади значно вплинули дослідження К. Гілліган (С. Gilligan). У своїй праці «Іншим голосом» («In a Different Voice») науковиця, аналізуючи різні моделі морального розвитку дівчат, пов'язаного із піклуванням, турботою та відповідальністю за інших, доводить, що моральний розвиток дівчат не поступається моральному розвитку хлопців. Такий погляд, який одночасно визнавав і відмінність між статями, і їх однакову суспільну вагу, сприяв виникненню нового методологічного підходу («різні, проте рівні») щодо гендерного виховання дітей у середній школі [3]. Заслугує на увагу низка досліджень, проведених професоркою кафедри соціальних та освітніх досліджень Університету Британської Колумбії Джейн Гаскелл (J. Gaskell) щодо впливу різних інституцій на професійний вибір підлітків, висвітлених та узагальнених у роботі «Gender matters from school to work» («Гендерні матеріали від школи до роботи») [2].

У вищій школі активно вивчається питання формування такого освітнього напрямку, як феміністична педагогіка, досліджується її взаємозв'язок із післядипломною освітою студенток у США та Канаді [4].

Гендерна проблематика, хоча є відносно новою для України, вивчається і вітчизняними науковцями. Методологічні основи гендерної соціалізації на засадах гендерної рівності, толерантності та взаєморозуміння у суспільстві розроблено у працях Т. Говорун, С. Гришак, О. Шарган, О. Шнирової, Н. Світайло. Гендерний аспект соціального розвитку людини у сфері освіти вивчали Т. Дороніна, Т. Голованова, О. Кікінежді, В. Кравець, Н. Кутова, І. Мунтян та інші вчені. Про необхідність запровадження гендерного підходу у підготовці майбутніх учителів наголошено у роботах Н. Гендерник, С. Матюшкової, М. Поливянної, О. Шнирової, Л. Шолохової, В. Кравця та інших учених. Аналіз їхніх наукових розвідок переконує, що у сучасній ланці вищої освіти потрібна система науково-практичної допомоги викладачам і здобувачам вищої освіти щодо впровадження ідей гендерної рівності в освітній процес.

Розвідки, присвячені проблемам та розвитку гендерної освіти різних категорій дітей, молоді та дорослих, представлені у наукових доробках М. Воронки [6, 7, 8], О. Кравченко [17], Ю. Нечитайло [20, 21]. Шлях імплементації недискримінаційного підходу в освітній процес закладів вищої освіти розглядають у наукових дослідженнях В. Григоренко, О. Рассказової, Н. Тарасенко [28, 27, 30, 31], Т. Дрожжиної [13], В. Какадій, О. Марущенко, О. Масалітіної [16] та ін.

Заходи неперервної освіти фахової молоді щодо впровадження гендерно чутливого підходу у роботу із вразливими верствами населення у соціальній та соціально-правовій сферах у практичному аспекті розроблено В. Анголенко, О. Белоліпцевою, Т. Гладун, Ю. Дьоміною, Т. Ісаєвою, Ю. Лисенко, О. Рассказовою, М. Ткаченко, Ю. Чернецькою, І. Цибуліною [12].

Теоретико-методологічні засади гендерної й антидискримінаційної експертизи підручників досліджують Т. Дрожжина, О. Малахова, О. Марущенко, Я. Салахова, В. Селіваненко, О. Дубовик, Г. Єрко, Н. Забуга, Н. Михайловська [14,15].

Незважаючи на численну кількість публікацій із цієї теми, у науковій літературі та освітніх практиках не знайдено остаточного розв'язання питання про забезпечення якості освітніх послуг із профорієнтації та професіоналізації особистості в новій соціокультурній ситуації, яка склалася у сучасному українському суспільстві.

Мета статті – гендерний аналіз просторово-організаційних умов закладів освіти різних ланок та обґрунтування можливостей запровадження у закладах загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти гендерно чутливого підходу як основи забезпечення якості освітніх послуг із профорієнтації та професіоналізації особистості в новій соціокультурній ситуації, яка склалася у сучасному українському суспільстві.

Обґрунтовуючи вибір **методів дослідження**, спиралися на те, що в Україні існує позитивний досвід гендерного аудиту закладів освіти різних рівнів, що забезпечує визначення того, наскільки у закладі створено умови для самореалізації особистості, незалежно від статі, зокрема й у питаннях професійного вибору та кар'єрного зростання. У нашому дослідженні використовувалася методика гендерного аудиту середовища закладів освіти, зокрема: аналіз документів, анкетування працівників, спостереження, бесіди,

підготовка звіту та рекомендацій; аналіз наукової, науково-практичної й інструктивно-методичної літератури щодо організації освітнього процесу закладів освіти (заклад загальної середньої освіти – фаховий коледж – заклад вищої освіти), узагальнення отриманої у процесі гендерного аудиту закладів освіти інформації для оптимізації та забезпечення якості освітніх послуг учнівській та студентській молоді у процесі профорієнтації та професіоналізації.

Матеріалами дослідження були результати проведення гендерного аудиту у закладах освіти різних ланок (загальної середньої освіти, фахової передвищої та вищої освіти). Усього учасниками дослідження стали 100 учнів і учениць та 18 вчительок і вчителів Огіївського навчально-виховного комплексу Сахновщинської районної ради Харківської області; 11 викладачів і викладачок та 42 здобувача і здобувачок освіти Балаклійського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради; 12 викладачів та викладачок зазначеної академії.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи сучасні соціокультурні умови профорієнтації та професіоналізації здобувачів і здобувачок освіти, відзначимо, що рівноправна участь жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства і держави є важливою умовою й гарантією забезпечення прав людини та утвердження демократії в Україні, запорукою її європейської інтеграції.

Сьогодні законодавство України у сфері освіти ґрунтується на Конституції України та Законах України («Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту»), спеціальних законах, інших актах законодавства та міжнародних договорах України, укладених в установленому законом порядку. Відповідно до Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р., доступ до освіти є рівним, незалежно від національності, віку, соціальної належності, статі тощо. У Законі, зокрема, зазначається, що: «в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак» [25]. Здобуття повної загальної середньої освіти «забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності», серед яких – громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей» (Розділ II, ст. 12) [25]. Таким чином, згідно із законодавством України, ніхто не має обмежувати за будь-якою, зокрема, й статевою ознакою, учнівство та молодь в отриманні освіти, виборі напряму освіти та професіоналізації. Окрім того, на законодавчому рівні це питання знайшло відображення у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків» (№ 2866-IV від 8 вересня 2005 р.), 5 розділ стаття 21 якого присвячені саме сфері освіти: «Навчальні заклади забезпечують: рівні умови для жінок і чоловіків під час вступу до навчальних закладів, оцінки знань...; підготовку і видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереопитних уявлень про роль жінки і чоловіка; виховання культури гендерної рівності, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків» [23].

Відповідно, основою сучасної освіти, як зазначено в основних документах, визначають освітню політику в Україні в напрямку надання учнівській і студентській молоді можливості розвивати індивідуальні здібності й інтереси незалежно від їх належності до конкретної статі. Фактично, молоде покоління сьогодні має виховуватися на ідеалах гендерної рівності, хоча гендерні стереотипи, які переважають в суспільстві й активно репродукуються у системі освіти, не дозволяють цього повноцінно зробити. Сьогодні гендерний розподіл професій все ще репродукується у системі освіти, оскільки й не всі освітяни можуть зрозуміти, коли дівчина чи хлопець за власним бажанням обирає гендерномарковану – традиційно чоловічу або жіночу – професію. Відзначимо, що, окрім особистих учительських стереотипів, також і сам простір закладів освіти та наявні в ньому традиції і ритуали зберігають і поширюють серед учнівства ознаки гендерної сегрегації у професійній сфері. Очевидно, що необхідною є перебудова цих умов для створення гендерно чутливого освітнього простору закладів освіти як середовища професійної орієнтації та професіоналізації старшокласників та студентської молоді.

Для вивчення наявних сьогодні стартових організаційно-просторових умов запровадження гендерно чутливого підходу до профорієнтації та професіоналізації підлітків та молоді у системі освіти нами було проведено комплексне дослідження простору закладів загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти.

Гіпотезою дослідження стало те, що проблема гендерної рівності при виборі професії сьогодні все ще залишається актуальною для підлітків і молоді, незважаючи на суттєву зміну соціокультурних умов у суспільстві, відповідно, і трансформацію вимог професійної сфери. При цьому ми мали на увазі, що гендерні стереотипи щодо розподілу видів праці, які зберігаються і репродукуються в освітньому середовищі закладів освіти, виступають одним із суттєвих чинників, які заважають вільному пошуку можливостей для самореалізації громадян і громадян України.

На сьогодні у процесі профорієнтації та професіоналізації дітей та молоді особливої актуальності набуває питання дослідження можливостей імплементації гендерного компонента в освіту, одним із дієвих шляхів якого є гендерний аудит – комплексна оцінка рівня та визначення можливостей закладу освіти щодо забезпечення реалізації державної гендерної політики в освітньому процесі. Поняття «гендерний аудит» (Gender audit) є досить новим у сучасній вітчизняній науці, а особливо в освітній галузі. Уперше термін з'явився та набув ужитку в опублікованому в 2007 році «Керівництві з проведення гендерного аудиту» Міжнародної організації праці. В Україні реалізовувався проєкт «Гендерний мейнстримінг у ВНЗ України», який фінансувався з гранту Посольства Фінляндії в Україні за програмою Фінського фонду місцевого співробітництва з 2015 року. Основи гендерного аудиту закладів вищої освіти розроблялися Всеукраїнською мережею осередків гендерної освіти; до розробки методики проведення аудиту долучилися сучасні дослідниці Т. Дороніна, Ю. Дьоміна, Т. Ісаєва, Т. Коробкина, О. Малахова, О. Рассказова, Т. Марценюк, Ю. Савельєва, Н. Світайло та ін. До реалізації проєкту було залучено 15 українських вишів із шести регіонів України, зокрема і Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради. Метою проекту було встановлення рівня готовності закладу вищої освіти до впровадження гендерних підходів в освіту [32, с. 6].

Гендерний аудит закладу освіти є інструментом, за допомогою якого можливо проаналізувати, у якій мірі принципи гендерної рівності знаходять своє відображення у діяльності закладу, знайти та підкреслити позитивний досвід, оцінити прогрес у просуванні гендерної рівності в освітній установі та привернути увагу до розширення можливостей молодого покоління в усіх сферах діяльності, а також надати рекомендації щодо методів розв'язання цих проблем.

Відзначимо, що сьогодні методика гендерного аудиту розроблена та застосовується для всіх ланок освіти – від дошкільної [11] і шкільної [10] до передвищої [21] і вищої [30, 31, 32].

Почнемо вивчення порушеного питання з аудиту середовища закладів загальної середньої освіти, де відбувається первинна професіоналізація і професійна орієнтації дітей підліткового віку. Посилаючись на власний досвід, відзначимо, що у Харківській області на базі 8 закладів загальної середньої освіти було проведено тривалу дослідно-експериментальну роботу регіонального рівня за темою «Науково-методичні засади впровадження гендерних підходів у систему роботи навчальних закладів на 2014 – 2018 роки», до якої, зокрема, долучився Огіївський навчально-виховний комплекс Сахновщинської районної ради Харківської області [26]. В рамках цього проекту було вперше в Україні проведено гендерний аудит у закладах середньої освіти. Методику проведення, опитувальники, таблиці аналізу для його здійснення (саме для середньої ланки освіти) розробила О. Масалітіна [9], а реалізовано було нами особисто у складі дослідницької групи. Саме гендерний аудит допоміг визначити потужні складові шкільного буття, які впливають на вибір учнями і ученицями подальшого напрямку навчання та майбутньої професії.

Гендерний аудит, проведений в Огіївському навчально-виховному комплексі, дозволив на матеріалі опитування 20 педагогів, із яких 15 жінок (75%) та 5 чоловіків (25%), з'ясувати, що у закладі освіти має місце так звана гендерна стратифікація (особливості розподілення посад). Так, у початкових класах класними керівницями виявилися виключно жінки, які викладають усі навчальні предмети та проводять виховну діяльність у своїх класах (за винятком предмета фізична культура, цей предмет з 2 по 11 класи викладає вчитель). Зважаючи на поширеність подібної практики, у дітей і підлітків, які відвідують заклад освіти, формується стереотип, що саме жінки мають займатися вихованням та навчанням дітей у початковій школі. Адже учнівство просто не спостерігає інших прикладів. Школярі позбавлені можливості контактувати в закладі освіти із працівниками чоловічої статі (не лише вчителями, а й практичним психологом, соціальним працівником, бібліотекарем). Це є одним із чинників, під впливом якого випускники не обирають професію вчителя початкової школи. За усі роки існування закладу (з 1969 року) жоден учень не обрав цю професію.

У ході гендерного аудиту з'ясувалося, що в закладі освіти існує так звана вертикальна і горизонтальна гендерна сегрегація – різні кар'єрні лінії жінок і чоловіків. У закладі освіти всього працює п'ять чоловіків-вчителів і саме вони, порівняно із жінками, обіймають «вищі» посади; отримують більше навчального навантаження (відповідно, заробляють більше грошей), мають вищі тарифні розряди, категорії. Чоловіки також не виконують ніякої неоплачуваної роботи,

наприклад, не пишуть протоколи. Деякі із них ніколи не були класними керівниками. Якщо ж чоловік формально призначається класним керівником, то деяку роботу замість нього виконує жінка. Наприклад, під час прибирання шкільної території частіше замість чоловіка-педагога з дітьми перебуває завгоспниця чи педагогиня-організаторка. Виходить, що саме у чоловіків є більше вільного часу, ніж у жінок. Бо саме через брак часу більшість учительок не мають змоги підвищити свою кваліфікаційну категорію й піднятися по кар'єрних щаблях. Їм ніколи відвідувати різноманітні конференції і тренінги, займатися самоосвітою, крім того, саме вчительки займаються вихованням власних дітей, своїм господарством. Зазначений розподіл обов'язків і ресурсів помічають і зберігають у своїй підсвідомості всі учні й учениці. Спілкуючись із учнівством, ми з'ясували, що багато хто з них гадає, що більш комфортне соціальне становище чоловіків є нормою. Чоловік, незалежно від того, яким він дійсно є, сприймається учнівством як первинний, важливий, головний, а жінка – як така, що має обслуговувати, підпорядковуватися, жити для інших за рахунок власного саморозвитку. Стереотипний погляд, що світ влаштований на нерівності між чоловіками і жінками, закріплюється у дітей упродовж усіх років навчання у школі, створюючи нерівні умови для хлопців і дівчат у виборі професії та подальшому власному кар'єрному зростанні. Дівчата обирають менш престижні професії, такі, які не пов'язані із соціальним успіхом. Багато випускниць, незважаючи на свої здібності, мрії та професійні плани, не бачать можливості продовжувати навчання, деякі з них виходять заміж, народжують дітей, займаються домогосподарством або посідають не високооплачувані, неprestижні посади. Аналізуючи життєву траєкторію випускників минулих років, виявляємо закономірність, що саме чоловіки стають кандидатами наук, депутатами місцевих, районних і обласних рад, керівниками господарств різного призначення, мають вище соціальне становище.

За конкретними фактами, виявленими в ході гендерного аудиту, чітко простежується й горизонтальна гендерна сегрегація у середній та старшій школі – гендерний розподіл педагогів, які викладають учнівству, за предметними профілями. Математику, інформатику, трудове навчання, фізичну культуру, захист України дітям пояснюють та допомагають опанувати саме вчителі, а українську мову та літературу, іноземну мову, мистецтво тощо – вчительки. У дітей формується стереотип, що такий розподіл є нормою, і тому точні науки, фізкультура, військова справа – це виключно чоловіче, а гуманітарні науки – жіноче.

Спостереження за особливостями вчительської комунікації, здійснене нами під час гендерного аудиту закладів середньої освіти, виявило наскрізну тенденцію, що полягає у більш частому звертанні вчителів під час проведення уроків до представників / представниць тієї статі, кому, вони вважають, більше потрібний предмет. Наприклад, у досліджуваній школі навчалася дівчинка, яка дуже любила математику. Коли цей предмет у сьомому класі поділився на алгебру і геометрію, то вона загорілася бажанням «відкрити і довести» свою власну теорему. Учениця кілька разів зверталася до вчителя, але той не підтримав її, оскільки був переконаний, що жінці геометрія у житті не знадобиться. Згодом у дівчини інтерес до математики згас, і в одинадцятому класі вона вже про свою мрію і захоплення математикою не згадувала. Спираючись на результати власних досліджень, підкреслимо, що, обираючи той чи інший профіль навчання або

гурток, діти орієнтуються на сформоване в них вчительством світосприйняття. Наприклад, у досліджуваному закладі освіти хлопці обирають частіше спортивні, військово-патріотичні гуртки, а дівчата – природничі або художньо-естетичного напрямку. Такий їх стереотипний вибір активно підтримується вчительством. Так само і подальше місце навчання дітьми обирається за цим же принципом.

Саме гендерний аудит дозволив виявити слабкі місця щодо цього питання. Тому група, яка проводила аудит, розробила рекомендації, як можна усунути негативні моменти. Педагогічний колектив рекомендації врахував.

Провівши повторний гендерний аудит через п'ять років, на початку 2020–2021 року, в Огіївському навчально-виховному комплексі, з'ясували, що відбулися позитивні зміни щодо формування гендерної культури у шкільному середовищі.

Так, у початковій школі частіше діти почали спілкуватися і перебувати саме із особами чоловічої статі. Фізичну культуру, музичне мистецтво викладають чоловіки. Психологом та соціальним працівником є також чоловік (саме особу цієї статі на час декретної відпустки основної працівниці було запрошено на роботу). Також діти, які підвозяться до закладу освіти шкільним автобусом, знаходяться після уроків під наглядом вчителя. А старші учні і учениці залучаються (за бажанням) до проведення вільного часу разом із дітьми початкової школи під час перерв і після уроків. Завдяки таким змінам у роботі початкової школи в учнів і учениць відбувається руйнування стереотипу, що навчання і виховання дітей 1–4 класів – це тільки жіноча справа.

Також учительство заохочується до перекваліфікації, навчання, самоосвіти, відвідування конференцій, вебінарів, тренінгів, у тому числі і гендерноспрямованих. Наприклад, учитель трудового навчання отримав вищу другу освіту за спеціальністю вчителя української мови і літератури. Також деякий час цей учитель працював у шкільній бібліотеці бібліотекарем. Такі зміни є позитивними. Адже для учнівства це є прикладом того, що не існує поділу на «чоловічі» і «жіночі» предмети і професії.

Крім того, проводяться нестереотипні виховні заходи. Наприклад, 8 березня розповідають дітям про видатних жінок у всіх сферах життя. До Дня Збройних Сил України, Дня козацтва, Дня захисника України у спортивних змаганнях участь беруть не тільки учні, а й учениці. Взагалі не проводяться сегреговані за статтю та поляризовані заходи на зразок «Міс школи» та «Містер школи». Можливо, саме таке нестереотипне проведення цих заходів та гендерночутливі профорієнтаційні бесіди допомогли випускницям відійти від стереотипного вибору професії. Так, одна учениця обрала професію лісничої, кілька випускниць – поліцейської, є й такі, які обрали кібернетику, комп'ютерні науки. І це прекрасно, адже випускники і випускниці планують своє життя, обирають професію не за стереотипними уявленнями, а за своїми нахилами, інтересами, бажаннями. Саме таким чином можна досягти успіхів, натхнення, щастя.

Цікавим виявилось і соціологічне дослідження щодо вчительських гендерних стереотипів, проведене О. Марущенком на початковому етапі дослідно-експериментальної роботи «Науково-методичні засади впровадження гендерних підходів у систему роботи навчальних закладів» на 2014 – 2018 роки». На запитання «З якими шкільними предметами, на Вашу думку, краще справляються хлопчики, а з якими – дівчатка?» педагоги жіночими вважали образотворче мистецтво, українську мову, біологію, а також іноземну мову, а чоловічими -

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

інформатику, фізичну культуру, математику та історію. На питання ж «про закріпленість обов'язків, які виконуються дітьми під час шкільних чергувань, за дівчатками і хлопчиками» – жіночими виявилися ті обов'язки, які є продовженням традиційних (як правило, домашніх) жіночих ролей та не пов'язані зі значним фізичним навантаженням, а «чоловічими» – ті обов'язки, які вчительська свідомість пов'язує із певною владою, авторитетом чи з використанням фізичної сили. На блок питань щодо хатніх обов'язків педагога відповідали, що хатні обов'язки діляться на чоловічі та жіночі» [19, с. 88–95].

Отже, виходить, що саме вчительство під час освітнього процесу підсвідомо транслює дітям власні стереотипи та значно впливає на формування їхніх «жіночих» і «чоловічих» життєвих траєкторій та вибір професії. Про це можна стверджувати, проаналізувавши та порівнявши відповіді педагогів на ті ж самі питання соціологічної анкети 2015 та 2021 років (див. таблиці 1, 2, 3).

Таблиця 1.

Шкільні предмети, з якими краще справляються хлопчики і дівчатка (у %)

Предмет/роки	2015		2021	
	Більше чоловічий предмет	Більше жіночий предмет	Більше чоловічий предмет	Більше жіночий предмет
Математика	5,9	5,9	5,9	5,9
Біологія	0	23,5	0	15,3
Образотворче мистецтво	0	11,8	0	7,6
Фізична культура	35,3	5,9	15,3	0
Укр.мова	0	11,8	0	15,8
Історія	11,8	5,9	0	0
Іноз.мова	0	17,6	0	7,6
Інформатика	23,5	5,9	15,3	0

Бачимо, якщо у 2015 році майже кожен четвертий опитаний/-а (23,5 %) педагог/-иня Огіївського навчально-виховного комплексу вважали біологію «дівчачим» предметом, то у 2021 році так думає тільки 15,3 %. Думка змінилася щодо інших «дівчачих» предметів – образотворчого мистецтва (11,8 % у 2015 р. й 7,6 % у 2021 р.) та англійської мови (17,6 % у 2015 р. й 7,6 % у 2021 р.). Таку тенденцію спостерігаємо і відносно «хлопчачих» предметів. У 2015 році фізичну культуру і інформатику вважали «хлопчачим» предметом 35,3 % і 23,5 %

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

(відповідно) опитаних, а у 2021 – 15,3 % та 15,3 %. Привертає увагу і те, що у 2015 році 11,8 % респондентів вважали історію суто чоловічим предметом і 5,8 % – тільки жіночим, а вже у 2021 році усі педагоги схилилися до думки, що цей предмет рівною мірою підходить дітям обох статей. Отже, педагоги поступово позбуваються власних гендерних стереотипів та не пов'язують стать і здібності дитини з тим чи іншим предметом, а навпаки, однаковою мірою заохочують учнів і учениць до вивчення різних наук.

Таблиця 2.

Обов'язки в межах шкільних чергувань, що повинні бути закріплені за хлопчиками і дівчатками (у %)

Обов'язки/роки	2015		2021	
	Повинні бути закріпленими за хлопчиками	Повинні бути закріпленими за дівчатками	Повинні бути закріпленими за хлопчиками	Повинні бути закріпленими за дівчатками
Полив квітів	0	64,7	0	23
Витирання пилу	0	29,4	0	23
Підмітання	5,9	35,3	7,7	7,7
Миття підлоги	5,9	11,8	0	7,7
Винести сміття	52,9	0	15,3	0
Чергування в коридорах	23,5	0	0	0
Чергування в їдальні	11,4	11,8	0	0
Відкриття вхідних воріт	82,4	0	23	0
Перевірка наявності змінного взуття	11,8	5,9	0	0
Прибирання шкільної території	5,9	0	7,7	0
Догляд за клумбами	5,9	35,3	0	15,3

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Бачимо, що у 2015 році педагоги вважали, що суто дівчача робота – це поливання квітів (майже 65 %), витирання пилу (29,4 %), а тільки хлопчача робота – винести сміття (близько 53 %), чергування у коридорах (23,5 %), відкриття вхідних воріт (82,4 %), прибирання шкільної території (5,9 %). За роки участі у гендерному проєкті вчителі і вчительки поступово змінювали свою думку щодо такого розподілу праці. Тепер, у 2021 році, набагато менше, усього 23 % педагогів, вважають, що поливати квіти і витирати пил мають тільки дівчата, а відкривати вхідні ворота – тільки хлопці. Вчительки і вчителі тепер переконані (і, відповідно, формують свідомість учнівства), що сучасна людина, незалежно від статі, може виконувати і опановувати ті види діяльності, які їй до вподоби.

Таблиця 3.

Хатні обов'язки, з якими краще справляються чоловіки та жінки (у %)

Обов'язки/роки	2015		2021	
	Імовірно, чоловічі обов'язки	Імовірно, жіночі обов'язки	Імовірно, чоловічі обов'язки	Імовірно, жіночі обов'язки
Пропилососити, помити підлогу	5,9	41,2	0	7,7
Прополоти грядки	0	35,3	0	15,3
Приготувати обід, вечерю	0	41,2	0	7,7
Перевірити у дитини уроки	17,6	17,6	0	7,7
Покосити траву	70,6	0	46	0
Подійти корову	0	35,3	0	15,3
Помити посуд	5,9	35,3	0	0
Нагодувати домашню птицю	0	11,8	7,7	0
Попрати, розвісити білизну	0	70,6	0	23
Купити та принести з магазину продукти	5,9	23,5	0	0
Викопати картоплю	35,3	5,9	23	0

Вип. 2(7)

Так само змінилися уявлення і щодо розподілу хатніх обов'язків на чоловічі і жіночі. Проаналізувавши дані анкет, бачимо, що педагоги вже не ділять хатню роботу залежно від статі, наприклад, що полоти, готувати вечерю, мити посуд, прати білизну має тільки жінка, а косити траву – тільки чоловік. Отже, звільнившись від своїх стереотипів щодо розподілу гендерних ролей у сім'ї, вчительство може поширювати позитивні приклади рівності жінок і чоловіків.

Отже, можна стверджувати, що, перебуваючи у гендерночутливому освітньому просторі, учасники і учасниці навчально-виховного процесу можуть сприйняти й усвідомити всю палітру можливостей, усе різноманіття людського життя, у тому числі і професійного, що, у свою чергу, підвищує конкурентноздатність кожної окремої особи.

Наступною ланкою у професійному становленні молоді є заклади передфахової вищої освіти або ж заклади вищої освіти, у яких молоді люди продовжують не тільки здобувати освіту, а й стають фахівцями своєї справи та продовжують соціалізуватися.

Так, із метою поглибленого експериментального дослідження впливу середовища закладу фахової передвищої освіти як основи для створення сприятливих умов професійного становлення особистості майбутніх фахівців та фахівчинь було проведено гендерний аудит Балаклійського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, що полягав у встановленні рівня готовності закладу до впровадження гендерно чутливого підходу. У цьому експериментальному дослідженні взяли участь педагогічні працівники, студентство, працівники соціально-психологічної служби.

Аналізуючи діяльність закладу освіти в цілому, відзначимо, що Балаклійський педагогічний коледж існує 26 років, його історія розпочалася 1995 року. У 2011 році заклад освіти було включено до складу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради як структурний підрозділ. На сьогодні, у ньому здійснюється підготовка фахівців за 2 спеціальностями: учитель початкової освіти з однією з додаткових спеціалізацій (англійська мова в початковій школі, основи інформатики в початковій школі); вихователь дітей з однією з додаткових спеціалізацій (вихователь із правом навчання іноземної мови (англійська), вихователь логопедичних груп, керівник образотворчої діяльності).

На кінець 2020/2021 навчального року студентський контингент коледжу складав 163 особи, з них 152 студенти вчаться на денній формі навчання, з яких 130 здобувачок освіти та 22 здобувача освіти, 11 – на заочній, з яких 11 здобувачок освіти. Забезпечують освітній процес 32 педагогічних працівники, з яких 1 чоловік та 31 жінка.

Викладачі та викладачки систематично підвищують свою кваліфікацію, беруть активну участь у різноманітних формах підвищення кваліфікації: конференціях, круглих столах, семінарах, форумах, майстер-класах, вебінарах, у стажуванні на базі закладів вищої освіти, тематичних заходах за межами коледжу, що визначає зростання їхнього професіоналізму і компетентності, зокрема з гендерної проблематики. У коледжі працюють професіонали своєї справи, як бачимо з таблиці 4 «Якісний склад педагогічних працівників».

Таблиця 4.

Якісний склад педагогічних працівників

Категорія / звання	Кількість	Стать
Кандидат наук	2 особи	жінки
«Викладач вищої категорії»	18 осіб	жінки
«Викладач-методист»	12 осіб	жінки
«Старший викладач»	6 осіб	жінки
«Викладач I категорії»	7 осіб	жінки
«Викладач II категорії»	4 особи	жінки
«Спеціаліст»	3 особи	2 жінки 1 чоловік

Кожного навчального року викладачі закладу фахової передвищої освіти публікують наукові статті та тези доповідей конференцій, беруть участь у конкурсах, частина з яких присвячені гендерній проблематиці, створюють методичні рекомендації та навчально-методичні посібники, які певним чином є дотичними до впровадження гендерночутливого підходу в освіту.

Освітній процес у закладі освіти побудовано відповідно до освітньо-професійних програм, навчальних планів, робочих навчальних планів, графіків освітнього процесу, програм навчальних дисциплін, робочих навчальних програм та календарно-тематичного планування викладачів. Здобувачі та здобувачки освіти набувають знання під час прослуховування різноманітних освітніх компонентів, яких на сьогодні викладається близько 50-ти – як загальноосвітнього циклу, так і фахових. Студентська молодь у закладі освіти здобуває і гендерно орієнтовані знання та навички взаємодії, побудованих на принципах рівності статей. Це забезпечується викладанням таких навчальних курсів: «Громадянська освіта», «Психологія», «Педагогіка», «Педагогіка дошкільної освіти», «Філософія», де змісти їх програм освітніх компонентів містять теми гендерної проблематики. Окрім того, в закладі освіти протягом останніх 3-х років проводяться позааудиторні заходи, відвідуючи які, студентська молодь не тільки набуває гендерно орієнтованих знань, але і зорієнтовується на егалітарні цінності.

Здобувачі та здобувачки освіти беруть активну участь у конференціях, конкурсах, предметних олімпіадах, позааудиторних заходах у закладі освіти та поза межами, у гуртках під керівництвом викладачів. За спостереженням та в результаті гендерного аудиту встановлено, що серед учасників предметних олімпіад, конкурсів, конференцій більшість дівчат. Однак хлопці беруть активну участь в організації позааудиторних заходів у коледжі та беруть участь у тих, що проходять в інших закладах освіти, установах та соціальних організаціях. Варто

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

зазначити, що особистість викладача / викладачки, його комунікація зі здобувачами освіти, його світосприйняття має певний прихований вплив на професіоналізацію та світосприйняття студентської молоді, зумовлене наслідуванням взірця статевої ролі.

Одним із етапів проведення гендерного аудиту було опитування за спеціальною анкетою. Нами було охоплено респондентів, серед яких – здобувачі освіти, викладачі, співробітники закладу освіти. Названа вибірка була обумовлена різним гендерним співвідношенням викладачів та викладачок, здобувачів та здобувачок, співробітників та співробітниць закладу освіти (табл. 5).

Таблиця 5.

Результати опитування за спеціальною анкетою (у %)

Питання/відповіді анкети	Викладачі та працівники закладу освіти		Здобувачі та здобувачки освіти	
	Жінки	Чоловіки	Дівчата	Хлопці
1. Наскільки важливими для Вас особисто є питання забезпечення рівних можливостей жінок та чоловіків у професійній самореалізації?				
1 – абсолютно не важливо	0	0	0	50
2 – імовірно не важливо, ніж важливо	0	0	9	0
3 – однаковою мірою, як важливо, так і не важливо	0	50	25	25
4 – більше важливо, ніж не важливо	33	50	33	0
5 – дуже важливо	67	0	33	25
2. Якою мірою Ви згодні чи не згодні з такими твердженнями: «Сьогодні жінки та чоловіки мають абсолютно рівні можливості для своєї професійної самореалізації»?				
Повністю згоден (на)	17	0	46	0
Імовірно, згоден (на)	49	0	15	25
Однаковою мірою, як згоден(на), так і не згоден(на)	17	100	31	75
Більше, не згоден (на)	0	0	8	0
Абсолютно не згоден (на)	17	0	0	0

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Важко сказати/ не замислювався (лася) над цим	0	0	0	0
3. Якою мірою Ви згодні чи не згодні з такими твердженнями: «Чоловік – ефективний керівник, а жінка – виконавець»?				
Повністю згоден (на)	0	0	4	0
Більше, згоден (на)	5	50	4	50
Однаковою мірою, як згоден(на), так і не згоден(на)	18	0	34	17
Більше, не згоден (на)	32	50	25	0
Абсолютно не згоден (на)	45	0	29	33
Важко сказати/ Не замислювався (лася) над цим	0	0	4	0
4. Як часто Ви потрапляли у ситуації, коли порушувались Ваші права у закладі освіти через Вашу стать, чи таких ситуацій не було?				
Жодного разу не потрапляв (ла) у ситуацію обмежень та незручностей у своєму навчальному закладі	87,5	50	78	43
Подібні ситуації рідко траплялися зі мною	12,5	50	5	14
Подібні ситуації доволі часто траплялися зі мною	0	0	0	14
Важко сказати	0	0	17	29
5. Чи є для Вас проблемним поєднання своїх професійних (навчальних) та сімейних обов'язків?				
Так, мені дуже важко поєднувати професійні / навчальні та сімейні обов'язки	12,5	0	18	0
Так, у мене виникають із цим деякі проблеми, але вони не є суттєвими	12,5	0	41	50
Ні, здебільшого мені вдається поєднувати свої професійні / навчальні та	62,5	100	23	33,3

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

сімейні обов'язки				
Ні, я не маю жодних проблем із поєднання професійних / навчальних та сімейних обов'язків	6,2	0	9	0
Я не маю сімейних обов'язків	0	0	4,5	0
Важко сказати	12,5	0	4,5	16,7
6. У процесі роботи або навчання чи помічали Ви окремі прояви різниці у ставленні до жінок та чоловіків? (не більше 3-ох варіантів):				
Надто поблажливе ставлення до жінок / дівчат	4,5	20	16,1	6,3
Надто поблажливе ставлення до чоловіків / хлопців	4,5	20	0	12,5
Надання чоловікам переваги при обранні на посаду, прийомі на роботу, вступі на навчання;	18,2	20	14,3	6,3
Надання жінкам переваги при обранні на посаду, прийомі на роботу, вступі на навчання;	0,0	0	10,7	0,0
Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків (наприклад, перенесення меблів)	27,3	20	25,0	25,0
Залицяння / домагання	13,6	20	8,9	12,5
Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок	13,6	0	7,1	6,3
Зневажливі жарти щодо типової поведінки чоловіків	4,5	0	3,6	6,3
Зауваження про невідповідність людини стереотипним уявленням про типову жінку / типового чоловіка	4,5	0	8,9	12,5
Не помічав (ла) жодного прояву	9,1	0	5,4	12,5

Варто відзначити відповіді респондентів на запитання №4 анкети: «Як часто Ви потрапляли у своєму навчальному закладі в ситуацію певних обмежень/незручностей, пов'язаних із Вашою статтю, чи таких ситуацій не було?». Серед педагогічних працівників та спеціалістів закладу освіти 88% жінок та 50% чоловіків дали відповідь, що жодного разу не потрапляли у ситуацію обмежень та незручностей у закладі освіти, інші ж 12% жінок та 50% чоловіків зазначили, що подібні ситуації траплялися з ними, але дуже рідко.

Так, за питанням цієї анкети щодо можливостей поєднання професійних (навчальних) та сімейних обов'язків серед викладацького складу та працівників закладу освіти було з'ясовано таке: чоловікам здебільшого вдається поєднувати свої професійні / навчальні та сімейні обов'язки. А от у відповідях жінок спостерігається нерівномірний розподіл у відповідях за цим питанням, з'ясовано, що більшості (68,7%) викладачкам удається поєднувати свої професійні / навчальні та сімейні обов'язки, тоді як у 12,5 % виникають із цим деякі проблеми, але вони не є суттєвими, 12,5 % респонденток дуже важко поєднувати професійні / навчальні та сімейні обов'язки».

Слід звернути увагу, що при відповіді на питання анкети «Чи існує різниця у ставленні до жінок та чоловіків» у відповідях респондентів-жінок було відзначено згоду за такими аспектами: «Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків (наприклад, перенесення меблів)» (28,6%), «Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок» (21,4%), «Залицання / домагання» (14,3%), «Перепони в кар'єрному просуванні жінок» (14,3%), і по 7,1% «Надто поблажливе ставлення до жінок / дівчат», «Надто поблажливе ставлення до чоловіків / хлопців», «Зневажливі жарти щодо типової поведінки чоловіків». Чоловіки відзначили таке: «Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків (наприклад, перенесення меблів)» (50%), «Надто поблажливе ставлення до жінок / дівчат» (50%).

В освітньому процесі закладу фахової передвищої освіти виявлено в ході гендерного аудиту низку проблемних тенденцій, які спостерігалися залежно від складу респондентів. Гендерний аудит було проведено серед здобувачів та здобувачок вищої освіти з метою порівняння результатів діагностики. Так, серед опитаних студентів за анкетною з аудиту щодо питання «Чоловік – ефективний керівник, а жінка – виконавець» серед студенток повністю не погодилися з цим твердженням 16,6%. Серед варіантів відповідей: 3. Однаковою мірою, як згодна, так і не згодна (50%); 4. Більше не згодна (16,6%); 1. Повністю згоден (на) (8,3%); 2. Більше згоден (на) (8,3%). Водночас, 50% студентів погодилися з цим твердженням (Більше згоден (50%) та 50% дали відповідь «Однаковою мірою, як згоден, так і не згоден».

Відповіді студентів на запитання №2 анкети: «Як часто Ви потрапляли у своєму навчальному закладі в ситуацію певних обмежень / незручностей, пов'язаних із Вашою статтю, чи таких ситуацій не було?», 78% студенток та 43% студентів відповіли, що жодного разу не потрапляли у ситуацію обмежень та незручностей у закладі освіти. Але 5% студенток та 14% студентів відповіли, що подібні ситуації все ж траплялися у закладі освіти, але рідко.

Під час аудиту виникали ситуації, що відображали певні незручності та обмеження і яскраво відображали приклад впливу гендерних стереотипів на

особливості взаємодії дівчат та хлопців у середовищі закладу освіти. Так, під час зміни навчальної аудиторії група студентів та студенток вирішували питання розстановки предметів та меблів і визначалися з обов'язками дівчат та хлопців. Коли постало питання щодо перенесення дзеркала з аудиторії в аудиторію, де навчатиметься група, виникла суперечка. Хлопці вважали, що цей предмет для них не має ніякого значення і захотіли його залишити в аудиторії, у якій вони не навчатимуться, тоді як дівчата висловилися проти позиції хлопців, так як вважали, що дзеркало потрібне і дівчатам і хлопцям, а тому хлопці мали забрати та прикріпити його в новій аудиторії. Тоді ситуація перейшла із суперечки в гендерно-рольовий конфлікт, який необхідно було опрацювати не лише зі здобувачами та здобувачками освіти, а також залучити наставника академічної групи задля відпрацювання стереотипів та упереджень у студентства.

Опитування респондентів-студентів за анкетною щодо можливості поєднання професійних (навчальних) та сімейних обов'язків показало таке: у студентів виникають деякі проблеми в поєднанні своїх професійних / навчальних та сімейних обов'язків, але вони не є суттєвими, здебільшого вдається. Більшість студенток відповіли: «Так, у мене виникають із цим деякі проблеми, але вони не є суттєвими» (41%). Також отримано такі варіанти відповіді на поставлене питання: «Так, мені дуже важко поєднувати професійні / навчальні та сімейні обов'язки» (18%), «Ні, здебільшого мені вдається поєднувати свої професійні / навчальні та сімейні обов'язки» (23%), «Ні, я не маю жодних проблем із поєднанням професійних / навчальних та сімейних обов'язків» (9%).

Варто відзначити відповіді респондентів-студентів на питання анкети «Чи існує різниця у ставленні до жінок та чоловіків?». Так, у відповідях студенток було виявлено згоду за такими аспектами: «Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків (наприклад, перенесення меблів)» (25 %), «Надто поблажливе ставлення до жінок / дівчат» (16,1 %), «Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок» (7,1 %), «Залицяння / домагання» (8,9 %), «Зневажливі жарти щодо типової поведінки чоловіків» (3,6 %), «Перепони в кар'єрному просуванні жінок» (14,3 %), «Перепони в кар'єрному просуванні чоловіків» (10,7 %), «Зауваження про невідповідність людини стереотипним уявленням про типову жінку / типового чоловіка» (8,9 %).

Серед чоловіків найчастіше відзначено аспект «Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків (наприклад, перенесення меблів)» (25 %). Однаковий розподіл ствердних відповідей (12,5%) за такими аспектами: «Залицяння / домагання», «Зауваження про невідповідність людини стереотипним уявленням про типову жінку / типового чоловіка», «Надто поблажливе ставлення до чоловіків / хлопців».

Результати гендерного аудиту показали, що дійсно середовище закладу фахової передвищої освіти та комунікація з викладачами закладу освіти може зумовлювати сліпе наслідування взірця статевої ролі, переважно жіночої (31 викладачка), коли йдеться про виконання функцій та ролей у закладі освіти та поза межами його; а ще схематизацію, спрощене бачення людини, яка виступає представником біологічної статі, а не особистістю, транслуються емоційно-оцінні та біполярні судження, що призводить до поширення та закріплення в молодіжному середовищі гендерних стереотипів та упереджень, які є перешкодою у професіоналізації студентської молоді та для прояву своєї індивідуальності.

Крім того, результати гендерного аудиту дозволили виявити стан і намітити шляхи вдосконалення гендерного балансу в закладі передфахової вищої освіти. Тому подолання гендерних стереотипів, виявлених у ході гендерного аудиту закладу передфахової вищої освіти, є пріоритетним напрямком побудови освітнього процесу з метою навчання та виховання гендерно чутливої особистості.

Отже, проблеми, що виявлені під час гендерного аудиту закладу фахової передвищої освіти, є показовими та у більшості своїй типовими для закладів цього рівня. Вони зберігаються та певним чином трансформуються у закладах вищої освіти, перешкоджаючи вільній побудові успішної кар'єрної траєкторії молоді. Насамперед, гендерні стереотипи впливають на професійний вибір молодих людей, заважають розвитку їхніх здібностей, вияву активної життєвої позиції та самореалізації в бажаних галузях професійної діяльності.

Так, аналіз результатів вступної кампанії в 2017 році на прикладі окремих вищих закладів освіти м. Харкова в контексті реалізації рівних можливостей молоді на освіту вказав на наявність стереотипного розподілу на так званні «чоловічі» спеціальності. Виявлено, що найбільший гендерний дисбаланс був за спеціальністю 133 Галузеве машинобудування та дорівнював майже 70% (юнаків – 88,23 %, дівчат – 11,77%), у той час коли на спеціальності 122 Комп'ютерні науки співвідношення абітурієнтів і абітурієнок склало 55,55 % до 44,45 %, 125 Кібербезпека – 45,45 % до 54,55 %, 173 Авіоніка – 40,00 % до 60,00 %; в ОП 015 Професійна освіта, спеціалізації 27 Метрологія, стандартизація та сертифікація, гендерний розподіл вступників становить 50,00 % до 50,00 % [18, с. 119]. Як бачимо, гендерні стереотипи на сьогоднішній день все ще є дієвими чинниками на шляху до професійного самовизначення молоді. Подібний розподіл все ще залишається. Наприклад, у ХГПА дошкільну і початкову освіту обирають виключно дівчата, дуже мало хлопців, але є, а от фізичне виховання та інформатику обирають переважно хлопці (50% і більше).

З досвіду вступної кампанії за останні 2 роки структурного підрозділу академії – Балаклійського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради – було подано 2 заяви від абітурієнтів щодо вступу за спеціальністю 012 Дошкільна освіта, тоді як 40% абітурієнтів від усієї кількості виявило бажання навчатися за спеціальністю 013 Початкова освіта.

У закладі вищої освіти також зберігаються гендерні стереотипи, про що свідчать результати дослідження, проведеного науковицями О. Рассказовою, Ю. Чернецькою, О. Онипченко [30]. Дослідниці розповіли про досвід роботи осередку гендерної освіти Харківської гуманітарно-педагогічної академії в напрямі впровадження гендерних підходів у систему вищої освіти та репрезентували цікаві форми гендерної освіти студентів (форум-театр, круглі столи, реалізація соціальних проєктів, тренінги тощо), накопичені за час роботи осередку [30, с. 170–171].

Авторки О. Рассказова та Н. Тарасенко розкрили теоретичні положення щодо гендерної освіти в аспекті формування гендерної свідомості та мислення майбутніх педагогів Харківської гуманітарно-педагогічної академії. Репрезентували зміст, функції, завдання, напрями та досвід роботи Центру гендерної освіти та співпрацю з академією щодо створення освітньо-виховними

засобами умов для забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, попередження насильства, протидії торгівлі людьми [27, с. 134].

Нами було оновлено дані щодо гендерного аудиту ЗВО на матеріалі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР у 2021 році за апробованою раніше методикою [30]. Інтерпретуючи отриманні дані, відповідно до завдань цього дослідження, зазначимо, що середовище ЗВО змінилося на краще. Так, питання гендерної рівності і недискримінації почали відкрито обговорюватися і популяризуватися у викладацькому та студентському середовищі, недискримінаційний підхід частково враховується при створенні освітнього контенту закладу освіти та наочності, виховна та профорієнтаційна робота зі здобувачами освіти у цілому орієнтована на подолання гендерних стереотипів. Разом із цим завдяки позитивним прикладам та роботі активістів і активісток все ж не вдається повністю подолати проблеми гендерної дискримінації і дисбалансу у виборі професії та отриманні спеціальності. Гендерний дисбаланс все ще зберігається при виборі факультету та освітньої програми: чоловічої молоді набагато більше на факультетах фізичного виховання, освітніх програмах з інформатики, а жінок – на факультетах дошкільної та початкової освіти.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. У цілому результати гендерного аудиту у закладах загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти дозволили проаналізувати просторово-організаційні умови та можливості впровадження у закладах освіти гендерно чутливого підходу як основи забезпечення якості освітніх послуг із профорієнтації та професіоналізації особистості.

У результаті проведеного дослідження можемо стверджувати: щоб середня школа стала поштовхом для подальшого саморозвитку педагогів та зміни освітнього середовища на недискримінаційне, яке би сприяло виваженій та продуктивній профорієнтації молоді, необхідно здійснити такі кроки:

- підтримувати зони для отримання спільного для дівчат і хлопців соціального досвіду, насамперед – кабінети трудового навчання, спортивні майданчики, доступні для дітей різної статі; забезпечити наявність спортивного інвентарю залежно від віку, а не від статі;

- в усі розділи річного плану роботи навчального закладу включати антидискримінаційну складову;

- здійснювати методичний супровід уроків та виховних заходів з використанням недискримінаційного підходу. Під час проведення уроків педагогам не транслювати власні стереотипи; однаково реагувати на помилки, допущені хлопчиками і дівчатками; не розділяти навчальні предмети на «чоловічі» і «жіночі»; розробляти завдання однакової складності для дівчаток і хлопчиків;

- проводити методичний супровід і аналіз усіх сценаріїв виховних заходів. Відмовлятися від проведення свят і різних урочистостей за сценаріями, що містять стереотипи, пряму чи приховану дискримінацію;

- аналізувати простір навчального закладу. У коридорах, класах, бібліотеці розміщувати наочність, яка б не транслювала гендерні стереотипи;

- проводити антидискримінаційний аналіз навчальної літератури (текстовий та ілюстративний) на предмет наявності стереотипних моментів;
- здійснювати інформаційно-просвітницьку роботу, навчання, тренінги з метою вироблення вміння виявляти дискримінаційні моменти. Читати і аналізувати тематичну літературу, проходити тематичні онлайн-курси та ін.;
- використовувати гендерно чутливу мову, що полягає у використанні в усному мовленні, текстах фемінітивів (окремо чи у парі з маскулінітивами) для називання осіб жіночої статі, у тому числі і за професійною характеристикою. Наприклад, учитель / учителька, учні / учениці, поліцейський / поліцейська, будівельник / будівельниця.

У закладах фахової передвищої освіти, для ефективного впровадження гендерно чутливого підходу в процесі професіоналізації молоді, мають бути створені такі умови:

- стимулювання розвитку гендерних компетенцій педагогів і студентської молоді як ключових життєвих компетентностей у контексті новітніх, зокрема європейських, освітніх практик через запровадження в освітній процес навчальних програм, просвітницьких курсів; розширити навчальні програми освітніх компонентів гендерною тематикою задля підвищення гендерної освіченості педагогів та майбутніх педагогічних фахівців;

- зміна педагогічної комунікації у напрямку звільнення від гендерних стереотипів, уявлень про сегрегаційні стандарти життєвих стратегій представників і представниць різних гендерів та вибудовування педагогічної комунікації, вільної від гендерних стереотипів та зорієнтованої на реалізацію принципу рівних прав і можливостей для обох статей: спілкування з учасниками / учасницями освітнього процесу на засадах партнерства; звертання до всіх здобувачів освіти на ім'я, організація активності на заняттях та позааудиторних заходах у змішаних групах; використання в освітньому процесі гендерно чутливої мови (антидискримінаційна лексика, фемінітиви);

- поширення гендерних знань шляхом розробки та впровадження новітніх соціально-педагогічних, інформаційно-просвітницьких та навчально-виховних технологій, використання альтернативних підходів до підготовки та проведення позааудиторних заходів, враховуючи недискримінаційні підхід;

- залучення працівників і працівниць соціально-психологічної служби до проведення гендерного аудиту та популяризації принципів гендерної рівності, зокрема, серед здобувачів та здобувачок освіти пільгового контингенту;

- запровадження у закладах загальної середньої освіти, закладах передфахової вищої освіти, закладах вищої освіти посад кар'єрних радників, які здійснюватимуть професійне консультування та допомагатимуть молоді на шляху професійного вибору та професіоналізації на засадах гендерно чутливого підходу в освітньому процесі;

Для вдосконалення середовища закладів фахової передвищої та вищої освіти доречними є такі поради:

- збагатити бібліотечний фонд, зокрема й електронний, літературою гендерного спрямування; з метою популяризації гендерно спрямованої літератури серед користувачів бібліотеки організувати виставки, тематичні бібліотечні заходи;

- спрямувати виховну та профорієнтаційну роботу на популяризацію серед здобувачів освіти ідей гендерної рівності і недискримінації;
- забезпечити кількісне і якісне збагачення наочності середовища закладу освіти: гендерно чутливої візуальної наочності, зокрема засобами дизайну і символіки щодо гендерної рівності, тематичними стендами;
- створити умови для поєднання здобувачами та здобувачками здобуття освіти та батьківських обов'язків.

Наголосимо, що саме правильна оцінка середовища закладу освіти здатна забезпечити ефективне впровадження гендерно чутливого підходу у сучасних закладах освіти як основи забезпечення якості освітніх послуг із профорієнтації та професіоналізації особистості. А також є підґрунтям для ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильства та булінгу у закладі освіти, налагодження взаємовідносин між дівчатами та юнаками, що є перспективними напрямками подальшого дослідження порушеної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Education and gender equality. *Of United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* : official site. URL : <https://en.unesco.org/themes/women-s-and-girls-education> [дата звернення: 03.06.2021].
2. Gaskell J. Gender matters from school to work. *Review Resources for Feminist Research* (Spring/Summer 1994). Toronto, 1994. Vol. 23. Ed. ½. P.49-50. URL : <https://www.proquest.com/docview/194878486?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true> [дата звернення: 07.06.2021].
3. Gilligan C. In a Different Voice : Psychological Theory and Women's Development. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1984. P. 24-39. URL:https://www.researchgate.net/publication/275714106_In_A_Different_Voice_Psychological_Theory_and_Women's_Development [дата звернення: 07.06.2021].
4. Grace A. P. Gouthro P. A. Using models of feminist pedagogy to think about issues and directions in graduate education for women students. *In Studies in continuing education* : Published online. 2010. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713695714> [дата звернення: 08.06.2021].
5. Matthew M. Calvanese. Investigating Gender Stereotypes in Elementary Education. *Journal of Undergraduate Psychological Research*. 2007. Vol. 2. P. 11-18. URL : <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.535.1159&rep=rep1&type=pdf> [дата звернення: 07.06.2021].
6. Воровка М. І. Досвід розвитку гендерної культури студентів у практиці вищої школи України (початок XXI століття). URL : <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6000/> [дата звернення : 12.06.2021].
7. Воровка М. І. Історіографія теорії та практики розвитку гендерної культури студентства. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. 2018. № 1(60). С. 17-22. URL : <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/4691/> [дата звернення: 09.06.2021].
8. Воровка М. І. Фактори становлення теорії та практики розвитку гендерної культури студентів. URL : <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/8488/> [дата звернення: 09.08.2021].
9. Гендер іде / за заг. ред. О. Андрусик, О. Марущенка, О. Масалітіної. Харків : Планета-Принт, 2018. 136 с. URL : <http://krona.org.ua/assets/files/books/Gender-yide.pdf> [дата звернення: 12.07.2021].
10. Гендерний аудит або перші кроки до затишної школи для всіх (відео). URL: <http://www.krona.org.ua/gendernij-osvitnij-eksperiment-audit.html> [дата звернення: 12.07.2021].
11. Гендерний аудит закладу дошкільної освіти. URL : <http://www.krona.org.ua/gendern-audit-zakladu-doshkiln-osviti.html> [дата звернення: 12.07.2021].

12. Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері : навч.-метод. посіб. / Анголенко В.В. та ін. ; за заг. ред. О.І. Рассказової. Хаків, КЗ «ХГПА» ХОР, 2017. 78 с.
13. Дрожжина Т. Ціннісна складова гендерної компетентності вчительства. *Гендерна парадигма освітнього простору*. 2016. № 3/4. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/268533699.pdf> [дата звернення: 24.06.2021].
14. Експертиза шкільних підручників : інструк.-метод. матеріали для експертизи проєктів підруч. для 9 кл. загальноосвітніх навч. закл. / Малахова О.А. та ін. ; за заг. ред. О. М. Топузова. Київ : Педагогічна думка, 2016. 128 с.
15. Експертиза шкільних підручників : інструк.-метод. матеріали для експертів щодо здійснення антидискримінаційної експертизи електрон. версій проєктів підруч.в, поданих на конкурсний відбір проєктів підруч. для 1 кл. закл. заг. середньої освіти / за заг. ред. О. А. Малахової. Київ : 2016. 40 с.
16. Какадій В., Марущенко О. , Масалітіна О. Anti-discrimination educational program against labor migration: case of rural school. *ScienceRise : Pedagogical Education*. 2020. № 3(36). Р. 30–37. URL: http://journals.urau.ua/sr_edu/article/view/200425 [дата звернення: 25.06.2021].
17. Кравченко О. Гендерний менеджмент у закладах соціальної сфери: стан та перспективи. *Соціальна робота*. 2020. № 1(6)/2020. С. 13–17. URL : https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=W6QK65EAAAAJ&sc_tart=20&pagesize=80&citation_for_view=W6QK65EAAAAJ:0N-VGjzr574C [дата звернення: 13.06.2021].
18. Кріпак Н. Реалізація рівних можливостей молоді на освіту: гендерний погляд на вступну кампанію 2017 року в м. Харків. *Гендерна політика очима української молоді*: матеріали підсумкової конф. XI Регіон. конкурсу молодих вчених, Харків, 24 жовт. 2017 р. / за заг. ред. : Н. В. Бібік, Г. Г. Фесенко ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків, 2018. С. 119–124. URL: <https://cutt.ly/IQZHQAQ> [дата звернення: 15.07.2021].
19. Марущенко О. Гендерні стереотипи вчительства сучасної української школи: соціологічний аналіз. *Гендерна парадигма освітнього простору*. 2015. № 2. С. 88–95. [дата звернення: 14.07.2021].
20. Нечитайло Ю. С. Гендерна освіченість молодого покоління в науковому дискурсі соціальної роботи. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспірантів та молодих вчених, Одеса, 13 листоп. 2020 р. / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента К. В. Громовенко; Міжнародний гуманітарний університет. 2020. Вип. 33. С. 15–162.
21. Нечитайло Ю. С. Розвиток гендерної соціальності особистості в онтогенезі та її формування в освітньому процесі закладу фахової передвищої освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 72 (т. 2). С. 62–70. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/30029> [дата звернення: 16.06.2021].
22. Педагогічна гендерна скарбничка: на допомогу створення та активності Гендерного центру / Центру гендерної освіти ЗЗСО. Центр Гендерної культури. URL: <https://cutt.ly/7mCgtkl> [дата звернення: 02.08.2021].
23. Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. №2866-IV. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [дата звернення: 08.07.2021].
24. Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи “Партнерство Біарріц” з утвердження гендерної рівності : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2020 р. № 1578-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1578-2020-%D1%80#Text> [дата звернення: 05.06.2021].
25. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL : <https://cutt.ly/KfoyAz6> [дата звернення: 08.07.2021].
26. Про проведення дослідно-експериментальної роботи в Харківській області на баз загальноосвітніх навчальних закладів і надання їм статусу експериментальних навчальних закладів регіонального рівня : Наказ Департаменту науки і освіти Харківської обласної

- державної адміністрації від 29.10.14 № 449. URL : <https://dniokh.gov.ua/?p=5154> [дата звернення: 12.07.2021].
28. Рассказова О. І., Григоренко В. Л. Гендерна соціальність особистості : структурний аналіз. *Гендерна політика міст: історія і сучасність*. 2015. С.229–230. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/43365/1/229-230.pdf> [дата звернення: 20.06.2021].
29. Рассказова О., Тарасенко Н. Досвід роботи осередків гендерної освіти педагогічного вищого навчального закладу. *Гендерна парадигма освітнього простору*. 2015. № 1. С. 132–135. URL : <https://genderindetail.org.ua/library/osvita/genderna-paradigma-osvitnogo-prostoru-1341009.html> [дата звернення: 04.07.2021].
30. Рассказова О., Чернецька Ю., Оніпченко О. Гендерний аудит освітнього середовища педагогічного ВНЗ як інноваційна форма імплементації гендерного компонента у вищу освіту. *Гендерна парадигма освітнього простору* : зб. наук. праць. 2015. № 2. С. 123–136.
31. Рассказова Ольга, Оніпченко Оксана, Чернецька Юлія. Діяльність осередків гендерної освіти ВНЗ як умова імплементації гендерного компонента в освіту: досвід роботи ЦГО ХГПА. *Гендерна парадигма освітнього простору*, 2016, № 3. С. 165-173. URL: <https://gendercenter.sumdu.edu.ua/images/docs/3.4.2016.pdf> [дата звернення: 04.07.2021].
32. Світайло Н., Савельєва Ю., Давліканова О. Гендерний аудит діяльності вищих навчальних закладів : практ. посіб. / Фонд ім. Фрідріха Еберта. Представництво в Україні. СУМ ДУ, 2016. 38 с. URL: <https://gendercenter.sumdu.edu.ua/images/docs/12345.pdf> [дата звернення: 12.07.2021].
33. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> [дата звернення: 05.06.2021].

REFERENCES

1. Education and gender equality. *Of United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* : official site. URL : <https://en.unesco.org/themes/women-s-and-girls-education> [Data zvernennia: 03.06.2021].
2. Gaskell J. Gender matters from school to work. (1994) *Review Resources for Feminist Research*(Spring/Summer 1994). Toronto, Vol. 23. Ed. ½. P.49–50. URL : <https://www.proquest.com/docview/194878486?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true> [Data zvernennia: 07.06.2021].
3. Gilligan C. (1984) *In a Different Voice : Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, P. 24–39. URL: https://www.researchgate.net/publication/275714106_In_A_Different_Voice_Psychological_Theory_and_Women's_Development [Data zvernennia: 07.06.2021].
4. Grace A. P. Gouthro P. A. (2010) Using models of feminist pedagogy to think about issues and directions in graduate education for women students. *In Studies in continuing education* : Published online. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713695714> [Data zvernennia: 08.06.2021].
5. Matthew M. Calvanese. (2007) Investigating Gender Stereotypes in Elementary Education. *Journal of Undergraduate Psychological Research*. Vol. 2. P. 11–18. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.535.1159&rep=rep1&type=pdf> [Data zvernennia: 07.06.2021].
6. Vorovka, M. I. Dosvid rozvytku hendernoi kultury studentiv u praktytsi vyshchoi shkoly Ukrainy (pochatok XXI stolittia). URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6000/> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 12.06.2021].
7. Vorovka, M. I. (2018). Istoriohrafiiia teorii ta praktyky rozvytku hendernoi kultury studentstva/ *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystoti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* : zb. nauk. pr., 1(60), 17–22. URL : <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/4691/> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 09.06.2021].
8. Vorovka, M. I. Faktory stanovlennia teorii ta praktyky rozvytku hendernoi kultury studentiv. URL : <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/8488/> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 09.08.2021].

9. Hender yide. O. Andrusyk (Ed) et al. (2018). Kharkiv : Planeta-Prynt. URL : <http://krona.org.ua/assets/files/books/Gender-yide.pdf> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 12.07.2021].
10. Hendernyi audyt abo pershi kroky do zatyshnoi shkoly dlia vsikh (video). URL : <http://www.krona.org.ua/gendernij-osvitnij-eksperiment-audit.html> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 12.07.2021].
11. Hendernyi audyt zakladu doshkilnoi osvity. URL : <http://www.krona.org.ua/gendern-audit-zakladu-doshkiln-osviti.html> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 12.07.2021].
12. Hendernochutlyvyi pidkhid u roboti z vrazlyvymy verstvamy naselennia u sotsialno-pravovii sferi (2017). O. I. Rasskazovoi (Ed). Kharkiv : KhH,A [in Ukrainian].
13. Drozhzhyna, T. (2016). Tsinnisna skladova hendernoi kompetentnosti vchytelstva. *Henderna paradyhma osvitnoho prostoru – Gender Paradigma of Educational Space*, 3/4. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/268533699.pdf> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 24.06.2021].
14. Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv : instruk.-metod. materialy dlia ekspertyzy proektiv pidruch. dlia 9 kl. zahalnoosvitnykh navch (2016). O. M. Topuzova (Ed). Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
15. Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv : instruk.-metod. materialy dlia ekspertiv shchodo zdiisnennia antydyskryminatsiinoi ekspertyzy elektron. versii proektiv pidruch.v, podanykh na konkursnyi vidbir proektiv pidruch. dlia 1 kl. zakl. zah. serednoi osvity. (2016). O. A. Malakhovoi (Ed). Kyiv [in Ukrainian].
16. Kakadii, V., Marushchenko, O., Masalitina, O. (2020). Anti-discrimination educational program against labor migration: case of rural school. *ScienceRise : Pedagogical Education*, 3(36), 30–37. URL : http://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/200425 [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 25.06.2021].
17. Kravchenko, O. (2020). Hendernyi menedzhment u zakladakh sotsialnoi sfery: stan ta perspektyvy. *Sotsialna robota – Social Work*, 1(6), 13–17. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=W6QK65EAAAAI&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=W6QK65EAAAAI:0N-VGjzr574C [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 13.06.2021].
18. Kripak, N. (2018). Realizatsiia rivnykh mozhlyvostei molodi na osvitu: hendernyi pohliad na vstupnu kampaniiu 2017 roku v m. Kharkiv. *Genderna polityka ochyma ukrainskoi molodi: proceedings of the Conference XI-th Regional Competition of Young Scientists*. N. V. Bibik, H. H. Fesenko (Ed) ; Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O. M. Beketova. Kharkiv, 119–124. URL : <https://eprints.kname.edu.ua/47799/1/%D2%90%D0%95%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%90%20%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90%2C%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%2026.12.pdf> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 15.07.2021].
19. Marushchenko, O. (2015). Henderni stereotypy vchytelstva suchasnoi ukrainskoi shkoly: sotsiolohichni analiz. *Henderna paradyhma osvitnoho prostoru – Gender paradigma educational space*, 2, 88–95. [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 14.07.2021].
20. Nechytailo, Yu. S. (2020). Henderna osvichenist molodoho pokolinnia v naukovomu dyskursi sotsialnoi roboty. *Humanitarnyi i innovatsiinyi rakurs profesiinoi maisternosti: poshuky molodykh vchenykh* : proceedings of the VI-th All-Ukraine Scientific and Practical Conference students, postgraduated and young scientists. K. V. Hromovenko (Ed) ; MHU, 33, 15–162 [in Ukrainian].
21. Nechytailo, Yu. S. (2019). Rozvytok gendernoi sotsialnosti osobystosti v ontogenezi ta yii formuvannia v osvitnomu protsesi zakladu fakhovoi peredvyshchoi osvity. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Ser. 5 : Pedahohichni nauky : realii ta perspektyvy*, Kyiv, 72 (2), 62–70. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/30029> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 16.06.2021].
22. Pedahohichna henderna skarbnyhka: na dopomohu stvorennia ta aktyvnosti Henderneho tsentru. URL : <https://cutt.ly/7mCgtkl> [Data zvernennia: 02.08.2021]
23. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei dlia zhinok i cholovikiv : Zakon Ukrainy vid 8 veres. 2005 r. №2866-IV. (2005). *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy* : veb-sait. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 08.07.2021].

24. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii zobov'iazan Uriadu Ukrainy, vziatykh v ramkakh mizhnarodnoi initsiatyvy "Partnerstvo Biarrits" z utverdzhennia hendernoї rivnosti : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 hrudnia 2020 r. № 1578-r. (2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1578-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 05.06.2021].
25. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 5 veres. 2017 r. № 2145-VIII. (2017). *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy* : veb-sait. URL : <https://cutt.ly/KfoyAz6> [in Ukrainian]. [Data zvernennia:08.07.2021].
26. Pro provedennia doslidno-eksperymentalnoi roboty v Kharkivskii oblasti na baz zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv i nadannia yim statusu eksperymentalnykh navchalnykh zakladiv rehionalnoho rivnia : Nakaz Departamenta nauky i osvity Kharkivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii vid 29.10.14 № 449. (2014). URL : <https://dniokh.gov.ua/?p=5154> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 12.07.2021].
28. Rasskazova, O. I., Hryhorenko, V. L. (2015). Genderna sotsialnist osobystosti : strukturnyi analiz. *Genderna polityka mist: istoriia i suchasnist*, 229–230. URL : <https://eprints.kname.edu.ua/43365/1/229-230.pdf> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 20.06.2021].
29. Rasskazova, O., Tarasenko, N. (2015). Dosvid roboty oseredkiv hendernoї osvity pedahohichnoho vyshchoho navchalnoho zakladu. *Henderna paradyhma osvitnoho prostoru – Gender Paradigma Educational Space*, 1, 132–135. URL : <https://genderindetail.org.ua/library/osvita/genderna-paradigma-osvitnogo-prostoru-1341009.html> [in Ukrainian].
30. Rasskazova, O., Chernetska, Yu., Onypchenko, O. (2015). Gendernyi audyt osvitnoho seredovysycha pedahohichnoho VNZ yak innovatsiina forma implementatsii gendernoho komponenta u vyshchu osvitu. *Genderna paradyhma osvitnoho prostoru – Gender Paradigma Educational*, 2, 123–136. [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 04.07.2021].
31. Rasskazova, O., Chernetska, Yu., Onypchenko, O. (2016). Diialnist oseredkiv hendernoї osvity VNZ yak umova implementatsii gendernoho komponenta v osvitu: dosvid roboty TsHO KhHPA. *Genderna paradyhma osvitnoho prostoru – Gender Paradigma Educational Space*, 3, 165–173. [in Ukrainian].
32. Svitailo, N., Savelieva, Yu., Davlikanova, O. (2016). Hendernyi audyt diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv. Fond im. Fridrikha Eberta. Predstavnytstvo v Ukraini. SUM DU. URL: <https://gendercenter.sumdu.edu.ua/ages/docs/12345.pdf> [in Ukrainian]. [Data zvernennia: 12.07.2021].
33. Stratehiia hendernoї rivnosti Rady Yevropy na 2018–2023 roky. URL : <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> [in Ukrainian] [Data zvernennia: 05.06.2021].